

NADZIEJA NA SUKCES NAUCZYCIELI A ICH POCZUCIE KONTROLI I WŁASNEJ SKUTECZNOŚCI

Katarzyna Nowosad

ORCID: 0000-0002-6841-9890

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

e-mail: katarzyna.nowosad2@mail.umcs.pl

TEACHERS' HOPE FOR SUCCESS AND THEIR SENSE OF CONTROL AND SELF-EFFICACY

Keywords: teacher, hope for success, sense of control and sense of effectiveness

Abstract: The professional work of a teacher in social opinion is defined as a mission, an art or a vocation (Taraszkiewicz, 1998; Muszkieta, 2001; Lewowicki, 2007; Rudnicki et al., 2008; Day, 2008; Szempruch, 2013; Dróżka, 2017). The nature of the teacher's work includes not only knowledge and skills but also his own person, along with a specific professional experience and method of operation, as well as pedagogical optimism and hope for success. This belief means that, despite many obstacles and numerous problems, he is able to overcome difficulties by showing great willpower and the ability to find solutions. This is facilitated by his personal resources, in particular: the sense of control and self-efficacy. This issue has become the subject of this empirical research. The presented results show the role of the sense of control and self-efficacy of the surveyed primary school teachers in explaining their hopes for success. The conducted analyses showed a positive significant relationship between the variables studied. The growing sense of internal control and self-efficacy of the surveyed educators is accompanied by a growing level of their hope for success, especially the ability to find solutions.

Słowa kluczowe: nauczyciel, nadzieja na sukces, poczucie kontroli i poczucie skuteczności

Streszczenie: Praca zawodowa nauczyciela w opinii społecznej określana jest mianem misji, sztuki czy też powołania. Wymaga wysokich kompetencji profesjonalnych i szczególnych predyspozycji osobowych (Taraszkiewicz, 1998; Muszkieta, 2001; Lewowicki, 2007; Rudnicki i in., 2008; Day, 2008; Szempruch,

2013; Dróżka, 2017). W charakter pracy nauczyciela wpisana jest nie tylko wiedza i umiejętności, ale także jego własna osoba, wraz z określonym doświadczeniem profesjonalnym i sposobem działania oraz optymizmem pedagogicznym i nadzieją na sukces. To przekonanie sprawia, że mimo wielu przeszkód i licznych problemów, jest on w stanie przezwyciężyć występujące trudności wykazując dużą siłę woli i umiejętności znajdowania rozwiązań. Sprzyjają temu jego zasoby osobiste, w tym zwłaszcza: poczucie kontroli i poczucie własnej skuteczności. Problematyka ta stała się przedmiotem niniejszych badań empirycznych. Przedstawione wyniki ukazują rolę poczucia kontroli i własnej skuteczności badanych nauczycieli szkół podstawowych w wyjaśnieniu ich nadziei na sukces. Przeprowadzone analizy wykazały dodatni istotny związek między badanymi zmiennymi. Rosnącemu poczuciu kontroli wewnętrznej i własnej skuteczności badanych pedagogów towarzyszy rosnący poziom ich nadziei na sukces, a szczególnie umiejętność znajdowania rozwiązań.

Wprowadzenie

Nauczyciele znajdują się w samym centrum procesu edukacyjnego. „Im większe znaczenie przypisujemy edukacji – jak pisze Christopher Day – rozumianej jako przekazywanie elementów kultury, wzmacnianie społecznej spójności i sprawiedliwości oraz kształcenie kadry pracowniczej, tak ważnej we współczesnych, opartych na technologii gospodarkach – tym większą rolę odgrywają nauczyciele, którzy są odpowiedzialni za tę edukację” (Day, 2004, s. 16). Społeczna doniosłość spełnianych przez nauczyciela zadań czyni z jego profesji szczególną misję społeczną wynikającą z edukacji młodego pokolenia. Pełnienie tego zawodu nie jest łatwe, wymaga dużo wysiłku i poświęcenia. Do obowiązków nauczyciela należy przede wszystkim wspieranie ucznia w rozwoju, zapewnienie mu do tego odpowiednich warunków, przy czym musi brać on pod uwagę jego możliwości i uwarunkowania środowiskowe (Szempruch, 2001, s. 107). Obok przekazywania wiedzy, doświadczenia, nauczyciel ma obowiązek pobudzać do aktywności sił twórczych, wzmacniać zdolności uczniów, rozwijać i wzbogacać ich system aksjologiczny, kształtować postawy, charakter, rozwijać zainteresowania, a także ma pomagać w tworzeniu planów zawodowych i życiowych (Kirenko i in., 2011, s. 7-8). Pełni tym samym liczne funkcje: poznawczą, opiekuńczą i wychowawczą, sprawnościową oraz egzystencjalną. Dwie ostatnie odnoszą się do sensu życia, umiejętności samodzielnego uczenia się, radzenia sobie z problemami i oceniania rezultatów swojej działalności (Sokołowska, 2007, s. 5). Tym samym jest to praca odpowiedzialna, wymaga samodzielności, inwencji i tworzenia własnych metod postępowania.

Teoretyczne podstawy badań

Jak podkreśla Tadeusz Lewowicki: „Działalność zawodową nauczyciela określa się więc mianem sztuki, co eksponować ma ów kreatywny charakter poczynań (Lewowicki, 2007, s. 57). Niezwykle istotnym elementem ich efektywnego działania jest nadzieja przejawiająca się siłą woli w codziennej pracy dydaktyczno-wychowawczej i umiejętnością znajdowania adekwatnych rozwiązań. Nadzieja zdaniem Kazimierza Obuchowskiego (2002) „pozwała [...] człowiekowi utrzymać zdolność do pozytywnego działania w sytuacji z pozoru bez wyjścia i sprzyja przekraczaniu własnych możliwości. [...] człowiek zachowujący nadzieję może być wystraszony, ale nie rezygnuje z pozytywnego działania i nie powieła swoich nieszczęść, nie wzmacnia ich skutków” (s. 24).

Odwołując się do koncepcji Józefa Kozielskiego można scharakteryzować różne składniki nadziei:

1. Składnik poznawczy, w którym centralne miejsce zajmuje przekonanie o osiągnięciu w przyszłości doniosłego celu. Istotną rolę pełnić tu będzie otwartość pedagoga na przyszłość i zdolność przewidywania oraz ocena prawdopodobieństwa osiągnięcia postawionego celu, czyli spełnienie nadziei. Strukturę poznawczą stanowią także różnorodne myśli, poczucia, wyobrażenia i skojarzenia, jakie towarzyszyć mogą nauczycielowi w jego pracy.
2. Składnik emocjonalny potwierdza, że przekonanie nauczyciela o osiągnięciu celu wiąże się z jego oceną atrakcyjności pożądanego wyniku. W procesie tym zaangażowane są zarówno emocje, jak i uczucia oraz namietności. Najczęściej są to uczucia pozytywne, takie jak: radość, zadowolenie, szczęście, które odgrywają dominującą rolę. Mogą jednak także pojawić się uczucia negatywne: niepewność, wątpliwości, lęk, niepokój, nerwowość, smutek, zmartwienie. Według Kozielskiego są one sygnałem, że występują określone błędy i należy skorygować działanie.
3. Składnik temporalny wskazuje, że nadzieja jest skoncentrowana na przyszłość a doświadczenia z przeszłości powinny być nauką w określaniu celów, wyborze środków działania. Ta lekcja z przeszłości wskazuje, jak pokonywać bariery, jak rozwiązywać konflikty. Z kolei terażniejszość może powodować zachowawcze postawy wówczas, gdy nauczyciel będzie zadowolony z obecnego czasu i ten stan stara się przedłużyć. W przypadku

dyskomfortu pedagog dąży do zmiany. A zatem w tym ujęciu terażniejszość ma decydujące znaczenie o planach przyszłych.

4. Składnik afiliatywny to inni ludzie (uczniowie, rodzice, nauczyciele itd.), instytucje społeczne, organizacje czy stowarzyszenia. Pomagają wzbudzić i rozwinąć wiarę w pomyślną przyszłość, stanowią obronę przed beznadziejnością a ponadto ukierunkowują nadzieję na innych.
5. Składnik sprawczy pełni funkcję motywacyjną, skierowaną na osiągnięcie doniosłych wyników, decyduje w sposób znaczący o trwałości działania, stymuluje planowanie i rozwiązywanie problemów (por. Kozielecki, 2006, s. 43-46).

Zdaniem Anny Matczak i Elżbiety Salaty (2010) nadzieja podstawowa jest warunkiem kształtowania się nadziei na sukces, ponieważ wpływa na indywidualne przekonania o sensowności i ostatecznie pozytywnym charakterze biegu spraw. W tym ujęciu nadzieja na sukces jest oczekiwaniem pozytywnych efektów własnych działań, opartych na przekonaniu, że ma się siłę woli i posiada odpowiednie kompetencje umożliwiające odniesienie sukcesu. Stanowi zatem motor napędowy, zwłaszcza w chwilach trudnych, gdy pojawią się przeszkody i wątplenie w możliwość osiągnięcia założonego celu, ponieważ redukuje lęk i obawy związane z realizacją danego zadania (por. Łąguna i in., 2005). Tak więc nadzieja na sukces stanowi istotny zasób funkcjonowania zawodowego nauczycieli, który wzmacniany może być przez różne czynniki, w tym przez ich poczucie kontroli i poczucie własnej skuteczności.

Poczucie kontroli decyduje bowiem o podmiotowości nauczyciela w kreowaniu własnego życia i pełnieniu roli zawodowej zgodnie przyjętymi przez niego planami i oczekiwaniami, a także adaptacji do zmieniających się warunków społeczno-zawodowych (por. Drwal, 1995). Umieszczenie poczucia kontroli stanowi naturalną skłonność do przypisywania sobie bądź czynnikom zewnętrznym wpływu na bieg zdarzeń i wyniki własnych działań. Dlatego osoby, które charakteryzują się wewnętrznym umiejscowieniem poczucia kontroli, są przekonane, że mają wpływ na bieg spraw dlatego też:

- a) będą bardziej czujne wobec tych aspektów, które dostarczają użytecznej dla przyszłego zachowania informacji;
- b) podejmą działania w celu poprawienia swoich warunków środowiskowych;
- c) będą nadawały większe znaczenie posiadanemu potencjałowi intelektualnemu, umiejętnościom i osiągniętym wzmocnieniom;
- d) będą odporne wobec subtelnych prób wywierania na nie nacisku (por. Domachowski i in., 1984).

Z kolei osoby pozbawione tego przekonania, że same kreują rzeczywistość, gorzej funkcjonują, przerzucając odpowiedzialność za swoje niepowodzenia na zewnętrzne przeszkody. Nie potrafią także czerpać satysfakcji z sukcesu sądząc, że to tylko pozytywny zbieg okoliczności przesądził o powodzeniu (por. Gliszczyńska, 1991, s. 72-73). Natomiast poczucie własnej skuteczności daje możliwość przewidywania wydarzeń, jest przekonaniem, że w określonej sytuacji uda się zachować w określony sposób i osiągnąć zamierzony cel. Jest ono - jak pisze A. Bańka - „[...] wiarą człowieka w jego zdolności kontrolowania wydarzeń, które go dotyczą, oraz wiarą w jego możliwości motywowania samego siebie, mobilizowania jego potencjału poznawczego oraz odpowiednich zachowań potrzebnych do skutecznego wypełniania zadań” (2005, s.12-13). Tym samym poczucie własnej skuteczności uruchamia procesy poznawcze, motywacyjne, afektywne i selekcyjne. Nie jest ono tożsame z poczuciem pewności siebie, gdyż jego podstawę stanowią zdolności do działania mające swoje umocowanie w posiadanych umiejętnościach, wkładanym wysiłku i wytrwałości w działaniu (por. Łukasik, 2013, s. 25). Trudne zadania odbierają jako wyzwanie, które trzeba podjąć, a nie sytuację, której należy się obawiać. Natomiast porażki, powstałe problemy i utrudnienia nie prowadzą ich do obniżenia poczucia własnej skuteczności, ponieważ oceniają, że musieli włożyć zbyt mało wysiłku lub zabrakło im wiedzy i umiejętności, aby sprostać temu wyzwaniu, jednak w ich przekonaniu można to zmienić, doskonalić swoje kompetencje, włożyć więcej wysiłku (por. Kościelak, 2010, s. 62-63). W przypadku osób o niskim poczuciu własnej skuteczności występuje u nich niska motywacja do działania, brak odległych celów, są niepewni tego co robią, jakie podejmują decyzje, mają słabe rozeznanie we własnej sytuacji życiowej, wykazują problemy w radzeniu sobie z obciążeniem i stresem, są na ogół pesymistami, wykazują lęk i obawy w sytuacjach wymagających odważnych i jednoznacznych działań, poczucie bezradności, smutek i przygnębienie (por. Łukasik, 2013, s. 28-29).

Metodologiczne założenia prowadzonych badań

Celem podjętych badań wśród nauczycieli szkół podstawowych było określenie roli poczucia kontroli i własnej skuteczności badanych w kształtowaniu nadziei na sukces w pracy zawodowej. Główny problem badawczy stanowi pytanie rozstrzygnięcia:

„Czy występuje zależność między nadzieją na sukces nauczycieli a ich poczuciem kontroli i własnej skuteczności, a jeśli tak, to jaka?”

Do tak postawionego problemu wysunięta została następująca hipoteza robocza:

Występuje istotna zależność między nadzieją na sukces badanych nauczycieli a ich poczuciem kontroli i własnej skuteczności. Wraz ze wzrostem poczucia kontroli wewnętrznej pedagogów i ich poczuciem własnej skuteczności wzrasta siła woli badanych i umiejętność znajdowania adekwatnych rozwiązań w działalności dydaktyczno-wychowawczej (Baka, 2005; Koziński, 2006; Kościelak, 2010; Łukasik, 2005; 2013).

Zgodnie z przyjętymi założeniami badawczymi, nadzieja na sukces badanych nauczycieli (zmienna zależna) zdiagnozowana została poprzez określenie jej poziomu oraz ustalenie natężenia wartości dwóch komponentów: siły woli i umiejętności znajdowania rozwiązań. Ponadto określono poziom tych komponentów. Natomiast w przypadku poczucia kontroli i poczucia własnej skuteczności (zmienne niezależne), ustalone zostało ich natężenie oraz ogólny poziom. Dla ustalenia poziomu zmiennej zależnej, jak i zmiennych niezależnych posłużyły normy stenowe, a w celu określenia zależności między badanymi zmiennymi zastosowano elementy statystyki korelacyjnej. Do analizy zebranego materiału empirycznego wykorzystane zostały techniki statystyczne adekwatne do charakteru zmiennej i zastosowanych skal pomiarowych: test statystyczny chi kwadrat Pearsona, test rangowy R – Spearmana i test U Manna-Whitneya.

Materiał empiryczny został zebrany w 2023 roku wśród 150 nauczycieli zatrudnionych w szkołach podstawowych na Podlasiu. Dobór próby był celowo-losowy. Posłużono się narzędziami wystandaryzowanymi o dużych walorach psychometrycznych:

1. Kwestionariuszem Nadziei na Sukces (KNS) (Łaguna, Trzebiński, Zięba, 2005), który składa się z 12 twierdzeń (w tym ośmiu diagnostycznych). Zawiera on cztery pozycje odnoszące się do przekonań o silnej woli, cztery pozycje odnoszące się do przekonań o umiejętności znajdowania rozwiązań oraz cztery pozycje buforowe. Wynikiem jest suma punktów, stanowiąca wskaźnik ogólnego poziomu nadziei na sukces. Zakres możliwości do uzyskania wyników wynosi od 8 do 64 punktów. Im wyższy wynik, tym większa nadziei na sukces. Oprócz ogólnego wyniku, kwestionariusz umożliwia też pomiar dwóch komponentów nadziei. Są to: umiejętność znajdowania rozwiązań oraz siła woli. Wyniki w obu podskalach mogą być analizowane oddzielnie.
2. Kwestionariuszem do Pomiaru Poczucia Kontroli (Delta), który wykorzystywany jest do badania przekonań o możliwości kontrolowania własnego

losu w codziennych sytuacjach. Podstawę teoretyczną stanowi teoria społecznego uczenia się Rottera. W skład narzędzia wchodzi 24 stwierdzenia wraz ze skalą kłamstwa, które badany ocenia jako prawdziwe lub fałszywe. Za odpowiedź zgodną z kluczem badany otrzymuje jeden punkt. Maksymalny wynik w skali poczucia kontroli (LOC) to 14 punktów, a w skali kłamstwa (KŁ) punktów 10. Klucze są tak ustalone, że wysoki wynik w skali LOC wskazuje na poczucie kontroli zewnętrznej, a wysoki wynik skali kłamstwa na tendencję do przedstawiania się w nadmiernie korzystnym świetle. Ponieważ wysokie wyniki skali poczucia kontroli wskazują na poczucie kontroli zewnętrznej, korelacja dodatnia oznacza pozytywny związek z poczuciem kontroli zewnętrznej, ujemna – wewnętrzną (Drwal 1995).

3. Skalą Uogólnionej Skuteczności (GSES), które jest narzędziem zawierającym 10 pytań, wchodzących w skład jednego czynnika. Skala GSES mierzy siłę ogólnego przekonania badanej osoby co do skuteczności radzenia sobie z trudnymi sytuacjami i przeszkodami. Na każde pytanie są do wyboru cztery odpowiedzi: 1 – nie, 2 – raczej nie, 3 – raczej tak i 4 – tak. Suma wszystkich punktów daje ogólny wskaźnik poczucia własnej skuteczności, który mieści się w granicach od 10 do 40 punktów. Im wyższy wynik, tym większe poczucie własnej skuteczności. Skala ta pozwala określić poziom poczucia własnej skuteczności.

Wśród 150 badanych nauczycieli dominowały kobiety (76,7%). Mężczyźni stanowili wyraźnie mniejszą grupę respondentów (23,3%). Średnia wieku badanych nauczycieli wynosi 44,9 lata. Średni staż pracy wynosi 18,7 lat. Można zatem skonstatować, że są to osoby o dużym już doświadczeniu życiowym i zawodowym. Znajduje to potwierdzenie w posiadanym stopniu awansu zawodowego. Ponad połowa pedagogów (58,7%) legitymuje się tytułem nauczyciela dyplomowanego, co trzeci jest nauczycielem mianowanym (34,0%), a tylko nieliczni (7,3%) to nauczyciele kontraktowi.

Analiza materiału empirycznego

Diagnostując nadzieję na sukces badanych nauczycieli (zmienną zależną) określono zarówno natężenie tej zmiennej, jak i jej komponentów: siły woli i umiejętności znajdowania rozwiązań oraz określono poziom tych zmiennych. Ogólny wskaźnik nadziei na sukces po przekształceniu na jednostki wystandaryzowane podlega interpretacji stosownie do właściwości charakteryzujących skalę stenową. Wyniki w granicach 1-4 stena stanowią wyniki niskie, 5-6 stena

wyniki przeciętne i 7-10 stena są to wyniki wysokie. Natężenie analizowanych zmiennych przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Nadzieja na sukces badanych nauczycieli i zmienne ją opisujące (wg skali stenowej)

Nadzieja na sukces	M	Mediana	Odchylenie standardowe
Wynik ogólny	5,71	6,00	1,958
Umiejętność znajdowania rozwiązań	6,34	6,00	1,893
Siła woli	4,96	5,00	1,962

Okazuje się, że ogólny wskaźnik nadziei na sukces badanych nauczycieli sytuuje ją według skali stenowej na poziomie przeciętnym ($M=5,71$). Oznacza to, że respondenci w stopniu umiarkowanym oczekują pozytywnych efektów własnych działań w realizacji swych planów życiowych i zawodowych. Przy czym występuje większe nasilenie zmiennej określającej umiejętność znajdowania rozwiązań ($M=6,34$) niż nasilenia siły woli ($M=4,96$). Jednak obydwie zmienne pod względem natężenia wartości na skali stenowej lokują się na poziomie wyników przeciętnych.

Kolejne analizy wskazują (tab. 2), że co drugi badany nauczyciel (48,67%) charakteryzuje się przeciętnym poziomem nadziei na sukces w realizacji zadań edukacyjnych i nowych wyzwań. W grupie respondentów co czwarty pedagog (28,0%) wyróżnia się wysokim przekonaniem, że w swojej pracy dydaktyczno-wychowawczej jest w stanie odnieść sukces zawodowy. Natomiast częściej niż co piąty badany (23,33%) jest sceptykiem i nie wierzy w możliwość powodzenia w swojej działalności zawodowej.

Tabela 2. Ogólny poziom nadziei na sukces badanych nauczycieli

Ogólny poziom nadziei na sukces	Wyniki	
	Liczba	Procent
Niski	35	23,33
Przeciętny	73	48,67
Wysoki	42	28,00

Analizując umiejętność znajdowania rozwiązań przez badanych nauczycieli (tab. 3) należy stwierdzić, że niemal połowa respondentów (44,67%) jest przekonana o własnej wiedzy i kompetencji intelektualnej, która pozwala na skuteczną

realizację powziętych planów i realizację zadań edukacyjnych (por. Łąguna i in., 2005, s. 7). Częściej niż co trzeci badany (39, 33%) wyraża umiarkowane opinie o tym, że potrafi znaleźć optymalne rozwiązania, zwłaszcza gdy sytuacja dydaktyczno-wychowawcza staje się trudna do przewidzenia. Natomiast co szósty respondent (16,00%) ma wyraźny deficyt tych umiejętności.

Tabela 3. Poziom umiejętności znajdowania rozwiązań przez badanych nauczycieli (dane w %)

Poziom umiejętności znajdowania rozwiązań badanych	Wyniki	
	Liczba	Procent
Niski	24	16,00
Przeciętny	59	39,33
Wysoki	67	44,67

Analizując siłę woli badanych nauczycieli (tab. 4) należy zauważyć, że w mniejszym stopniu kształtuje ona ogólny poziom nadziei na sukces badanych nauczycieli niż umiejętność znajdowania rozwiązań.

Tabela 4. Poziom siły woli badanych nauczycieli (dane w %)

Poziom siły woli badanych	Wyniki	
	Liczba	Procent
Niski	73	48,67
Przeciętny	47	31,33
Wysoki	30	20,00

Okazuje się, że co drugi badany nauczyciel (48,67%) charakteryzuje się niskim poziomem siły woli, a więc niewielkim przekonaniem o własnej możliwości osiągnięcia założonych celów i realizacji podjętych zadań dydaktyczno-wychowawczych. Co trzeci respondent (31,33%) wykazuje przeciętny poziom energii do działania. Jedynie co piąty pedagog (20,00%) wykazuje się determinacją, aby realizować swoje zamierzenia, odnosić znaczące sukcesy w pracy z uczniami i młodzieżą szkolną. Siła woli nabierać będzie szczególnego znaczenia w obliczu ich zwątpienia, przeszkód i zmęczenia w zmaganiu się z problemami dydaktyczno-wychowawczymi i innymi ograniczeniami występującymi w funkcjonowaniu szkoły. Przeprowadzone analizy statystyczne wskazują, że wraz z wiekiem i doświadczeniem zawodowym rośnie natężenie siły woli badanych nauczycieli.

Są oni bardziej konsekwentni w realizacji postawionych celów, lepiej przygotowani do nowych zadań w zmieniającej się przestrzeni edukacyjnej ($p < 0,001$).

Kolejne analizy miały na celu określenie umiejscowienia kontroli u badanych nauczycieli. W tym celu zastosowany został Kwestionariusz „Delta” opracowany przez Drwała. Pozwolił on dokonać dychotomicznego podziału na pedagogów charakteryzujących się wewnętrznym lub zewnętrznym umiejscowieniem kontroli. Ogólny wskaźnik poczucia kontroli badanych przedstawiony został w tabeli 5.

Tabela. 5. Poczucie umiejscowienia kontroli badanych nauczycieli

Zmienna	Statystyki opisowe		
	Średnia	Mediana	Odchylenie standardowe
Poczucie umiejscowienia kontroli	4,87	5,00	2,286

Uzyskane dane dotyczące poczucia umiejscowienia kontroli badanych nauczycieli w porównaniu z grupami standaryzacyjnymi pozwalają stwierdzić, że mieszczą się one na tym samym poziomie. Można zatem uznać, że pedagodzy objęci badaniem spostrzegają przyczynowy związek między swoim zachowaniem a jego następstwami.

Przeprowadzone analizy (tab. 6) wykazują, że wśród badanych nauczycieli nieznacznie przeważa zewnętrzne umiejscowienie kontroli (54,00% wskazań). Osoby te nie dostrzegają zależności między swoją aktywnością a jej konsekwencjami. Ten sposób postrzegania własnej roli powoduje, że są osobami zewnątrzsterownymi, koncentrującymi swoją uwagę na płynących z otoczenia informacjach, traktujących bieg zdarzeń jako dobre lub złe zrzędzenie losu, łut szczęścia albo zwykły przypadek. To zewnętrzne poczucie kontroli zniechęca do działania, podejmowania odpowiedzialności za siebie, własny rozwój oraz wychowanków, przejawiania inicjatywy i samodzielności w pracy dydaktyczno-wychowawczej. Natomiast pozostała grupa badanych nauczycieli (46,00%) uważa, że ma wpływ na sprawy, którymi się zajmuje. Są oni przeświadczeni, że sami są kowalami własnego losu, kreatorami rzeczywistości edukacyjnej w ich środowisku szkolnym. Wykazują większą od innych odporność na próby wywierania na nich nacisku.

Tabela 6. Poczucie kontroli badanych nauczycieli (dane w %)

Poczucie kontroli badanych	Wyniki	
	Liczba	Procent
Wewnętrzne	69	46,00
Zewnętrzne	81	54,00

Diagnostując poczucie własnej skuteczności badanych nauczycieli zastosowano Skalę Uogólnionej Własnej Skuteczności (GSES), składającą się z dziesięciu stwierdzeń, które stanowią elementy jednego czynnika określającego poczucie własnej skuteczności (Juczyński, 2001, s. 97). Ogólny wskaźnik poczucia własnej skuteczności po przekształceniu na jednostki wystandaryzowane podlega interpretacji stosownie do właściwości charakteryzujących skalę stenową. Na podstawie przeprowadzonych badań określono poczucie własnej skuteczności badanych wojskowych. Uzyskane dane przedstawiono w tabeli 7.

Tabela 7. Poczucie własnej skuteczności badanych nauczycieli

Zmienna	Statystyki opisowe		
	Średnia	Mediana	Odchylenie standardowe
Poczucie własnej skuteczności	6,46	6,00	1,740

Uzyskane wyniki lokują się w górnym pułapie wyników przeciętnych, co świadczy, że badani nauczyciele charakteryzują się przeciętnym poziomem przekonania o posiadaniu możliwości motywowania samego siebie, mobilizowania własnego potencjału poznawczego oraz odpowiednich zachowań potrzebnych do skutecznego wypełniania zadań w pracy dydaktyczno-wychowawczej (Bańka, 2005, s. 12-13).

Kolejne analizy wskazują, że grupa badanych nauczycieli jest zróżnicowana pod względem poczucia własnej skuteczności (tab. 8).

Tabela 8. Poziom poczucia własnej skuteczności badanych nauczycieli (dane w %)

Poziom poczucia własnej skuteczności	Wyniki	
	Liczba	Procent
Niski	12	8,00
Przeciętny	66	44,00
Wysoki	72	48,00

Jak wynika z uzyskanych danych, co drugi badany pedagog wyróżnia się wysokim poziomem poczucia własnej skuteczności (48,00%). Osoby te są w pełni przekonane, że potrafią rozwiązać większość problemów związanych z pracą pedagogiczną, jeśli tylko włożą w to odpowiednio dużo wysiłku, wykażą inicjatywę. Częściej niż czterech na dziesięciu badanych nauczycieli (44,0%) wyraża umiarkowany optymizm i stwierdza, że raczej sprostą nowym wyzwaniom edukacyjnym, ponieważ posiada wiedzę i umiejętności dydaktyczno-wychowawcze i duże doświadczenie zawodowe. Jedynie nieliczni nauczyciele (8,00%) mogą mieć z tym problem, ponieważ w dotychczasowej pracy doznali wielu porażek, mimo podejmowania aktywnych działań. Są raczej pesymistycznie nastawieni i nie bardzo wierzą w swoje powodzenie w pracy z dziećmi i młodzieżą szkolną.

Dokonana diagnoza nadziei na sukces badanych nauczycieli (zmiennej zależnej) oraz ich poczucia kontroli i własnej skuteczności (zmiennych niezależnych) pozwala rozwiązać główny problem badawczy i zweryfikować wysuniętą hipotezę roboczą. Uzyskane wyniki korelacji nadziei na sukces i poczucia kontroli badanych przedstawione zostały w tabeli 9.

Tabela 9. Zależności między nadzieją na sukces a poczuciem kontroli badanych nauczycieli

Nadzieja na sukces	Poczucie umiejscowienia kontroli			
	N	R Spearman	t(N-2)	p
Ogólny wynik nadziei na sukces	150	-0,243	-3,043	0,002
Umiejętność znajdowania rozwiązań	150	-0,250	-3,144	0,002
Siła woli	150	-0,225	-2,808	0,006

Uzyskane dane wskazują, że między ogólnym wynikiem nadziei na sukces badanych nauczycieli oraz jej komponentami: umiejętnością znajdowania rozwiązań i siłą woli a poczuciem kontroli zachodzi ujemna zależność. Zgodnie z przyjętymi zasadami pomiaru wyższe wyniki poczucia kontroli świadczą o zewnętrznym charakterze kontroli. Jak się okazuje, odpowiadają im niższe ogólne wyniki nadziei na sukces ($R = -0,243$; $p < 0,002$). Czyli osoby zewnątrzsterowne, koncentrujące swoją uwagę na płynących z otoczenia informacjach, traktujące bieg zdarzeń jako dobre lub złe zrządzenie losu lub przypadek, wykazują mniejszą nadzieję na sukces niż pedagodzy o wewnętrznym poczuciu umiejscowienia kontroli, będącym świadectwem ich wiary w siebie i przekonania, że są kreatorami rzeczywistości edukacyjnej. Należy także odnotować, że im wyższe są wyniki wewnętrznego poczucia kontroli badanych nauczycieli, tym wyższe ich

umiejętności znajdowania rozwiązań ($R = -0,250$; $p < 0,002$) i większe natężenie siły woli, czyli determinacji do realizacji obranych celów i realizacji podjętych zadań ($R = -0,225$; $p < 0,006$).

Na podstawie testu U Manna-Whitneya stwierdzono istotne różnice statystyczne w wynikach nadziei na sukces ze względu na poczucie kontroli (porównano dwie grupy nauczycieli: o poczuciu kontroli wewnętrznej i poczuciu kontroli zewnętrznej (tab. 10).

Tabela. 10. Różnice w wynikach nadziei na sukces badanych nauczycieli ze względu na poczucie kontroli wewnętrznej i zewnętrznej (porównanie grup)

Nadzieja na sukces	Poczucie umiejscowienia kontroli badanych nauczycieli						
	Suma rang Kontrola wewnętrzna	Suma rang Kontrola zewnętrzna	U	Z	p	N Kontrola wewnętrzna	N Kontrola zewnętrzna
Wynik ogólny nadziei na sukces	5754,0	5571,0	2250,0	2,051	0,036	69	81
Umiejętność znajdowania rozwiązań	5818,0	5507,0	2186,0	2,293	0,012	69	81
Siła woli	5756,0	5569,0	2248,0	2,059	0,036	69	81

Jak wynika z uzyskanych danych pomiędzy badanymi nauczycielami o wewnętrznym i zewnętrznym poczuciu kontroli odnotowano istotne statystycznie różnice, zarówno w odniesieniu do wyników ogólnej nadziei na sukces ($Z = 2,051$; $p < 0,036$), jak i poszczególnych jej komponentów: umiejętności znajdowania rozwiązań ($Z = 2,293$; $p < 0,012$) i siły woli ($Z = 2,059$; $p < 0,036$). Ustalono, że wyższymi wynikami we wszystkich analizowanych wymiarach nadziei na sukces cechują się nauczyciele o wewnętrznym poczuciu umiejscowienia kontroli, a zatem pedagodzy, którzy są przekonani, że to oni są kreatorami sytuacji edukacyjnych, a wyniki pracy z podopiecznymi zależą wyłącznie od ich inicjatywy, zaangażowania i włożonego wysiłku.

Kolejne analizy dotyczą zweryfikowania zakładanej zależności między nadzieją na sukces badanych nauczycieli a ich poczuciem własnej skuteczności (tab. 11).

Tabela 11. Zależność między nadzieją na sukces badanych nauczycieli a ich poczuciem własnej skuteczności

Nadzieja na sukces badanych nauczycieli	Poczucie własnej skuteczności badanych			
	N Ważnych	R Spearman	t(N-2)	P
Wynik ogólny nadziei na sukces	150	0,548	7,974	0,000
Umiejętność znajdowania rozwiązań	150	0,460	6,298	0,000
Siła woli	150	0,531	7,629	0,000

Na podstawie uzyskanych wyników, można stwierdzić, że zachodzi istotna dodatnia zależność między poczuciem własnej skuteczności badanych nauczycieli a ich ogólnym wynikiem nadziei na sukces ($R=0,548$; $p<0,000$) i jej komponentami: siłą woli ($R=0,531$; $p<0,000$) i umiejętnością znajdowania rozwiązań ($R=0,460$; $p<0,000$). Tak więc wraz ze wzrostem poczucia własnej skuteczności badanych nauczycieli wzrasta ogólna ich nadzieja na sukces i powodzenie w pracy dydaktyczno-wychowawczej oraz zmienne ją opisujące: umiejętność znajdowania rozwiązań, a także determinacja w dążeniu do pomyślnej realizacji wytyczonych celów i podejmowanych działań.

Zakończenie

Reasumując należy stwierdzić, że badani nauczyciele charakteryzują się na ogół przeciętnym poziomem nadziei na sukces. Umiarkowana nadzieja oznacza ograniczone przekonanie towarzyszące konkretnej sytuacji decyzyjnej związanej z działalnością dydaktyczno-wychowawczą w środowisku szkolnym i realizacją konkretnych zadań zawodowych (por. Łąguna, 2005, s. 8). Jedynie częściej niż co czwarty nauczyciel w wysokim stopniu jest przekonany, że dzięki swoim kompetencjom zawodowym, rzetelnej pracy odniesie w obecnych realiach powodzenie w pracy z dziećmi i młodzieżą. Zbliżony odsetek respondentów przejawia wyraźny pesymizm nie wierząc obecnie w możliwość odniesienia sukcesu zawodowego. Okazuje się, że badani nauczyciele wyraźnie wykazują się większą umiejętnością znajdowania rozwiązań niż siłą woli oznaczającą energię i zdeterminowane dążenie od realizacji obranego celu.

Nauczyciele swoje osiągnięcia w pracy i życiu osobistym nieznacznie częściej traktują jako dobre zrządzenie losu lub szczęście niż rezultat ich zaangażowania i poświęcenia w pracy. Częściej niż co druga badana osoba charakteryzuje się bowiem zewnętrznym poczuciem umiejscowienia kontroli. To powoduje ich

sceptycyzm i zatracenie poczucia podmiotowości. Z kolei pedagodzy charakteryzujący się wysoką kontrolowalnością zdarzeń sobie przypisują wyniki pracy, bardziej wierzą w siebie i swoje możliwości efektywnego działania. Ponadto mogą akceptować wyższe ryzyko podejmowanych decyzji (Goszczyńska, 1997). Jednocześnie wydają się mniej zagrożeni w sytuacjach społecznych, odznaczają się też większą aktywnością i niezależnością (Krasowicz, Kurzyp-Wojnarska, 1990).

Uzyskane wyniki pozwalają skonstatować, że badani nauczyciel przejawiają wysokie poczucie własnej skuteczności, co oznacza, że podejmowane wysiłki edukacyjne są w stanie realizować osiągając zamierzone efekty. Jednocześnie powodować ono będzie pozytywne nastawienie wobec siebie i osobistego zmagania się z realiami w przestrzeni edukacyjnej szkoły, pozytywnego nastawienia wobec uczniów, co pozwala nie ulegać słabościom w chwilach trudnych (por. Poprawa, 2001) i sprzyjać zachowaniu podmiotowości w kreowaniu i realizowaniu programów zajęć lekcyjnych i pozalekcyjnych.

Jak wykazują przeprowadzone analizy, występuje istotna zależność między poczuciem nadziei na sukces badanych nauczycieli opisana poprzez umiejętność znajdowania rozwiązań i siłę woli a ich poczuciem umiejscowienia kontroli i poczuciem własnej skuteczności. Silniejsze, dodatnie związki występują między nadzieją na sukces a poczuciem własnej skuteczności niż nadzieją a poczuciem umiejscowienia kontroli. Ustalono, że większą nadzieją na odniesienie powodzenia w pracy dydaktyczno-wychowawczej charakteryzują się nauczyciele o wewnętrznym poczuciu kontroli niż osoby uważające, że ich rezultaty pracy to wynik okoliczności, dobrego losu i szczęścia. Wraz ze wzrostem poczucia własnej skuteczności pedagogów wzrasta w sposób istotny przekonanie o możliwości odniesienia sukcesu w pracy, szczególnie w zakresie umiejętności znalezienia adekwatnych rozwiązań i towarzyszącej tym działaniom determinacji w dążeniu do obranego celu. Tym samym wysunięta hipoteza robocza została pozytywnie zweryfikowana.

Na podstawie przeprowadzonych badań można dostrzec negatywne konsekwencje wprowadzanych aktualnie zmian w systemie oświaty, ograniczających podmiotowość nauczycieli w kreowaniu programów i sytuacji edukacyjnej w środowisku szkolnym. Świadczy o tym umiarkowane przekonanie nauczycieli, że można obecnie odnieść znaczący sukces zawodowy w pracy z dziećmi i młodzieżą szkolną w sytuacji, gdy nie wierzy się w to, iż osiągnięcia będą wynikiem własnej pracy i jej efektów, a jedynie dobrym zrzędzeniem losu czy zwykłym przypadkiem. Pozytywnym jedynie prognozykiem na przyszłość może być

wysokie poczucie pedagogów o własnej skuteczności, będącej świadectwem ich kompetencji zawodowych i zdobytego już doświadczenia zawodowego.

Referencje

- Bańka, A. (2005). *Poczucie samoskuteczności. Konstrukcja i struktura czynnikowa Skali Poczucia Samoskuteczności w Karierze Międzynarodowej*. Poznań-Warszawa: Studio Print-B, IRK.
- Day, Ch. (2008). *Nauczyciel z pasją. Jak zachować entuzjazm i zaangażowanie w pracy*, przeł. T. Kościuczuk. Gdańsk: GWP.
- Dewey, Ch. (2004). *Rozwój zawodowy nauczycieli*, tłum. J. Michalak. Gdańsk: GWP.
- Domachowski, W. (1984), *Poczucie umiejscowienia kontroli jako wymiar osobowości*. W: W. Domachowski, S. Kowalik, J. Miluska (red.), *Z zagadnień psychologii społecznej*. Warszawa: PWN.
- Dróżka, M.W. (2017). „*Nauczyciel wspierany*” a realia pracy zawodowej. W: T. Kwiatkowski, D. Walczak (red.), *Kompetencje interpersonalne w pracy współczesnego nauczyciela*. Warszawa: APS.
- Drwal, R. (1995). *Adaptacja kwestionariusza osobowości*. Warszawa: PAN.
- Gliszczyńska, X. (1991). *Psychologiczny model efektywności pracy*. Warszawa: PWN.
- Goszczyńska, M. (1997). *Człowiek wobec zagrożeń. Psychospołeczne uwarunkowania oceny i akceptacji ryzyka*. Warszawa: Żak.
- Kirenko, J., Zubrzycka-Maciąg, T. (2011). *Współczesny nauczyciel. Studium wypalenia Zawodowego*. Lublin: UMCS.
- Kościelak, R. (2010). *Poczucie umiejscowienia kontroli i przekonania o własnej skuteczności w zdrowiu i chorobie*. Kraków: Impuls.
- Kozielecki, J. (2006). *Psychologia Nadziei*. Warszawa: Żak.
- Krasowicz, G. Kurzyp-Wojnarska, A. (1990). *Kwestionariusz do Badania poczucia Kontroli (KBPK)*. Warszawa: PTP.
- Lewowicki, T. (2007). *Problemy kształcenia i pracy nauczycieli*. Warszawa-Radom: ITeE-PIB.
- Łaguna, M, Trzebiński, J., Zięba, M. (2005). *Kwestionariusz Nadziei na Sukces. Podręcznik*. Warszawa: PTP.
- Łukasik, I. (2005). *Spostrzeganie własnej skuteczności a dyspozycyjny optymizm – radzenie sobie w sytuacjach trudnych*. W: E. Kozioł, E. Pasternak – Kobyłecka (red.), *Świadomość i samoświadomość nauczyciela a jego zachowania zawodowe*. Zielona Góra: UZ.
- Łukasik, I.M. (2013). *Poczucie własnej skuteczności we współpracy z grupą. Eksperyment pedagogiczny w przestrzeni akademickiej*. Lublin: UMCS.
- Matczak, A., Salata, E. (2010). *Inteligencja emocjonalna a nadzieja*. Warszawa: UKSW.
- Muszkiet, R. (2001). *Nauczyciel w reformującej się szkole*. Poznań: Arka.
- Obuchowski, K. *Nadzieja matką mocy, depresja zapadliskiem nieszczęść*. „Charaktery”, 11 (2002).
- Poprawa, R. (2001). *Zasoby osobiste w radzeniu sobie ze stresem*. W: G. Dolińska-Zygmunt (red.), *Podstawy psychologii zdrowia*. Wrocław: UWR.
- Rudnicki, P., Kutrowska, B., Nowak-Dziemianowicz (2008). *Nauczyciel: misja czy zawód? Społeczne i profesjonalne aspekty roli*. Wrocław: DSW.

Sokołowska, E. (2007). *Jak być skutecznym i zadowolonym nauczycielem*. Warszawa: Fraszka Edukacyjna.

Szempruch, J. (2001). *Nauczyciel w zmieniającej się szkole. Funkcjonowanie i rozwój zawodowy*. Rzeszów: Fosze.

Szempruch, J. (2013). *Pedeutologia. Studium teoretyczno-pragmatyczne*. Kraków: Impuls.